

ЗАХІДНО - УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ “СПАДЩИНА УКРАЇНИ”

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ

КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

Мова творить народ і гартує в серці перемогу

УРОК МИРУ, ДОБРА І ЗЛАГОДИ

19 - 21 лютого 2015 року

м. Київ

дизайнер Кавсниця А.©

УРОК МИРУ, ДОБРА ТА ЗЛАГОДИ В УКРАЇНІ
з нагоди відзначення в Україні Міжнародного дня рідної мови
17- 20 лютого 2015 року

*Президент Асоціації «Спадщина України»
Член Національної спілки журналістів України
Автор новітніх педагогічних технологій
Керівник проекту і автор навчально-методичного комплексу
«Великий світ маленької дитини»
Квасниця Ірина Юліанівна*

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ УРОКУ

Головна мета уроку – формування у школярів української громадянської ідентичності шляхом вивчення важливих фактів з історії становлення рідних мов Українського народу, української державної мови в контексті культурних традицій української титульної нації і національних меншин та корінних народів України; поваги до Українського Народу, усвідомлення морально-правових норм та загальнолюдських цінностей сучасного суспільства в царині збереження територіальної єдності нашої держави України.

Завданнями уроку є:

- ознайомлення учнів з поняттям і науковим трактуванням «рідна мова материнська» і «державна мова»;
- загальнолюдські цінності і їх трактування в релігійних духовних практиках (християнських, мусульманських, іудейських, протестантських та ін..) та світських духовних практиках українського суспільства;
- виховання у школярів почуття гордості за Україну, за самовідданість і героїзм її синів і дочок у відстоюванні гідності і територіальної цілісності в умовах неоголошеної війни в східних регіонах держави і анексії Автономної Республіки Крим;
- сприяння усвідомленню школярами духовної єдності населення всіх регіонів України, сповідування загальнолюдських і національних цінностей Українського Народу, збереження громадянського миру на нашій землі.

Республіка Україна – демократична європейська держава. Розвиток найдавнішої хліборобської культури на Землі описаний в численних літописах, ізборниках, наукових працях, що дійшли до нашого часу і зберігаються у найвідоміших європейських бібліотеках. Творцями цієї культури були племена, які в процесі етногенезу народили українську націю.

Століття колоніального поневолення не змогли знищити родову пам'ять українського народу і через віки постала держава Україна. Консолідуючою силою в нашій державі є українська титульна нація з українською державною мовою та традиціями, звичаями, древньою культурою, народженими ще в протословенські часи становлення європейської цивілізації. Універсальним інструментом об'єднання нації у єдиний життєтворчий організм у просторі і часі – є українська мова.

Світові економічні кризи початку XXI століття співпали із ідеологічним, економічним і соціальним становленням України в умовах самостійності і свободи. Морально-психологічний імпульс національного утвердження впродовж останніх 20 років поволі розбивався об матеріальну скруту, в яку потрапив увесь український народ. Але в складних умовах, в різні періоди свого розвитку, опинялися і інші держави. Та об'єднання навколо національної ідеї вивело із небуття острівну Японію, котра після другої світової війни, маючи обмежені природні сировинні ресурси, зуміла не тільки відродитись, але й увійти до сімки найбагатших країн світу. Національна ідея згуртувала чехів, словаків, угорців, поляків, литовців, латишів, естонців, які за рівнем свого життя відірвалися далеко вперед від українців.

Головну роль в об'єднанні націй відігравала державна мова – єдина для усієї держави. Наприклад, після буржуазної революції 1794 року у Франції виявилось, що половина 25-мільйонного населення не володіє французькою мовою. Уряди цієї країни впродовж 50 років зробили все, щоб утвердити її як єдину на всій території країни. Коли Італія після трьохсотрічної роздрібненості й поневолення об'єдналася й здобула у 1861 році незалежність, італійською мовою розмовляло із 25 млн. населення лише 600 тис., тобто 2,4 %. «Італію створено, тепер треба створити «італійців» – зробив висновок один із керівників національно-визвольної боротьби. І в Італії було створено і втілено в життя комплексну програму утвердження італійської мови як загальнонаціональної. Таких прикладів на Землі багато.

Щоб Україна стала справжньою демократичною державою необхідно здобути свободу духу – національну ідею, що не тільки уособлює субстанцію народного руху, а й створює й підтримує соціальну рівновагу в суспільстві.

Center lingua facit (рим.) – мова творить народ. З мови починається і мовою зміцнюється держава. В потужній і багатій державі – живуть достойні і впевнені у своєму майбутньому люди.

Сучасна освітня система України дає можливість спадкоємності дошкільної освіти у змісті початкової і середньої шкільної освіти. Тому теми вивчення тих чи інших державних, народних, громадянських чи визначних міжнародних дат є можливими в контексті різних гуманітарних предметів учнями різного шкільного віку. На

особливу увагу заслуговують діти 6(7) – 12 років, які внаслідок унікального психо-фізичного розвитку, відкриті до учіння та сприйняття законів та традицій родини, роду, народу, нації.

Важливим є те, що в цей період не тільки відбуваються подальші зміни у фізичному, психічному (психологічному), соціальному розвитку дитини, але й різноманітнішими та багатшими стають зміст та форми дитячої діяльності: малювання, ліплення, конструювання, аплікація, моделювання. В їх життєдіяльності переважає продуктивна діяльність поряд з ігровою і саме їй діти надають перевагу у виборі роду самостійних занять, охоче займаються нею протягом тривалого часу.

У цей віковий період закладаються основи учбової діяльності, розвивається образ «Я», формується морально-етична шкала відношення до себе і до оточуючого світу, формуються риси характеру. Тому надзвичайно важливо з раннього віку дитину виховувати у любові, повазі до самої себе і повазі до батька-матері, любові до своєї рідної землі і патріотизмі до своєї Батьківщини.

Рекомендуємо педагогам і батькам ознайомитись з книгою «Дітям про державну і рідну мову в Україні» (автор-упорядник Квасниця І.Ю.) і рубрикою посібника «Розкажіть своїй дитині і візьміть до уваги». Науково – популярні статті «З історії становлення державної мови в Україні» та «Рідна мова материнська – основа розвитку і становлення особистості дитини» знайомлять з історією становлення української державної мови на території сучасної України, висвітлюється стан застосування державної мови у різних сферах життя, рівень володіння нею; звертається увага на наукові визначення термінів «державна мова» і «рідна мова», а також на психологічні особливості мовленнєвого розвитку дитини старшого дошкільного і молодшого шкільного віку. Даний матеріал може бути використаний при підготовці студентів з відповідних спеціальностей у вищих навчальних закладах педагогічного профілю.

Посібник для роботи з дітьми старшого дошкільного і молодшого шкільного віку побудований за жанрово-тематичним принципом і складається з таких розділів: «Розкажіть своїй дитині і візьміть до уваги» (історія становлення української державної мови та рідна мова, як основа розвитку дитини), «Батькам для розваги, малятам для науки» (добірка фольклорних зразків (прислів'їв, приказок, скоромовок і примовок, загадок про мову, усне і писемне мовлення), крилаті вислови про мову, віршовані твори вітчизняних і зарубіжних поетів, тематичні музичні твори), «Мій рідний край, моя земля» (казки, легенди, оповідання), «Рекомендована література».

Оскільки рівень складності вміщеного літературного і пісенного матеріалу різний, то педагоги і батьки матимуть змогу самостійно обирати твори для читання, слухання, розучування і виконання дітьми залежно від віку, рівня розвитку вихованців та конкретних педагогічних завдань родинного виховання чи суспільного виховання у дитячих навчальних закладах України.

Основні знання, які необхідно ретранслювати учням з історії створення Української Радянської Соціалістичної Республіки-Республіки Україна:

Україна — держава, яка розташована у географічному центрі Європи, на перетині важливих торгівельних та комунікаційних шляхів із Європи в Азію та з країн Прибалтики до Близького Сходу. Територія України простягається із сходу на захід на 1316 кілометрів від 22°08' сх. д. (біля м. Чоп) до 40°05' сх. д. (с. Червона Зірка Луганської обл.) і з півночі на південь — на 893 кілометри від 52°18' пн. ш. (с. Петрівка Чернігівської обл.) до 44°22' пн. ш. (мис Сарич на Кримському півострові). Площа України становить 603,7 тисячі квадратних кілометрів.

На заході Україна межує з Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією, на південному заході — з Молдовою, на півночі — з Республікою Білорусь, на півночі та північному сході — з Російською Федерацією. Загальна довжина кордонів — 6500 кілометрів. З півдня територію України омивають Чорне та Азовське моря. Загальна довжина берегової лінії — 2835 кілометрів.

Станом на 2006 рік до складу України входять Автономна Республіка Крим, 24 адміністративні області, 481 адміністративно-територіальні райони, 2 міста республіканського підпорядкування — Київ та Севастополь.

Українська Соціалістична Радянська Республіка була проголошена 10 березня 1919 року на 3-му Всеукраїнському з'їзді Рад у Харкові.

У грудні 1922 року УРСР разом з Російською СФСР, Білоруською СРР і Закавказькою СФРР створила Союз Радянських Соціалістичних Республік. За пропозицією Леніна, до складу нової держави входили рівноправні республіки: РСФРР, УСРР, БСРР і ЗСРР. Проте насправді всі найважливіші рішення приймалися лише в Москві. За Конституцією, кожна з республік мала право на вихід із союзної держави. Проте на практиці ця норма не могла бути втілена в життя. Територія Радянського Союзу швидко зростала, а також ріс формальний статус автономних утворень. Так, на території Туркестанської АСРР 27 жовтня 1924 р. були сформовані Туркменська й Узбецька СРР. 5 грудня 1929 р. утворилася Таджикицька СРР. 5 грудня була ліквідована Закавказька СРР і на її базі утворилися Грузинська, Азербайджанська і Вірменська РСР. Пізніше до складу СРСР увійшли Казахська РСР, Литовська РСР, Латвійська РСР, Естонська РСР, Киргизька РСР, Молдавська РСР.

З 1919 по 1934 року столиця УРСР – м. Харків, а з 1934 року – м. Київ

Територія УРСР зазнала низки змін і остаточно сформувалася 1954 році. У ході Другої світової війни 1939–1945 років збільшила свою територію за рахунок приєднання Західної України. Проте одночасно, на підставі всесоюзних рішень, втратила низку територій на користь інших радянських республік: Берестейщина та північне Полісся перейшли до Білорусі, Стародубщина, Таганрозький та Шахтинський округи — РСФРР, Придністров'я — Молдавії.

Фактично у теперішніх територіальних межах Україна постала після 1954 року після передання під юрисдикцію УРСР Кримської області РСФСР.

З 1959 року була поділена на 25 областей. У 1970–1980-х роках була третьою союзною республікою СРСР за площею після РСФРР та Казахстану. За економічними і демографічними показниками була другою після РСФРР. Виробляла чверть усієї продукції СРСР. За переписом населення 1989 року нараховувала 52 млн мешканців, а переписом 2001 року – більше 46 млн.

УРСР вийшла зі складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік у 1991 році: фактично — із прийняттям Акту проголошення незалежності України 16 липня, а формально — із підписанням Біловезької угоди.

1991 року, в ході розпаду СРСР, УРСР проголосила незалежність і змінила назву на «Україна».

Українська Радянська Соціалістична Республіка — засновник і член Організації Об'єднаних Націй з 1945 року.

Українська Радянська Соціалістична Республіка — засновник і член ЮНЕСКО (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури з 1954 року.

Офіційні дипломатичні стосунки з УРСР починаючи з 1919 року мали більше 135 держав світу, які підтвердили і зберегли до сьогоднішнього дня.

Державі Україна 10 березня 2014 року сповнилося 95 років !!!

Ми повинні розрізнати:

історичний розвиток території (умовно в існуючих кордонах сучасної України) - цей час нараховує сім з половиною тисяч років;

юридичний факт виникнення держави - юридичне, конституційне оформлення статусу держави – 19 березня 1919 року оголошена Українська Соціалістична Радянська Республіка, яка у 1991 році проголосила незалежність і змінила назву на Україна;

визнання її іншими державами, встановлення дипломатичних стосунків, участь у міжнародних організаціях, виступ з міжнародними ініціативами і т.д.

Запам'ятай ці дати:

11 століття – написано «Руську правду» - основний Закон Київської Русі

1710 рік - написано першу у світі Конституцію – Конституцію козацької держави Україна (Конституція Пилипа Орлика)

16 липня 1991 року – прийнято Декларацію про Незалежність України

28 червня – День Конституції України (державне свято)

24 серпня – День Незалежності України (державне свято)

Українська нація — це молода політична нація, яка щойно почала усвідомлювати свою велич як спільноти, якій жити і будувати власний світ на теренах старої Європи.

Основу української нації складають і чисельно, і культурно етнічні українці 37,7 млн. осіб, які найбільш компактно проживають на заході, півночі та центрі України. Саме їх мова покладена в основу української літературної і визнана за державну. Саме українці дали назву державі – Україна.

Нашу країну населяють ще близько 130 національних меншин (етнічні росіяни, білоруси, молдавани, греки, болгари та ін.) та корінних народів (караїми, кримські татари, гагаузи, євреї та ін.) – для яких Україна є Батьківщиною і рідним домом. Безумовно, найважливішим завданням української держави є не тільки

збереження мови та культурної спадщини, але й створення оптимальних умов для самовизначення і самореалізації і української титульної нації, національних меншин та корінних народів, які живуть на цій благословенній землі.

Тяжкий тернистий шлях пройшов наш народ до створення своєї держави. Через кров, понівечені долі цілих поколінь, розчарування, зради своїх і чужих, і все-таки вижив. Саме дух українства завдяки традиціям, звичаям та мові врятував народ від асиміляції, духовного та фізичного виродження.

Традиції та звичаї створювалися віками і вирізняли українців поміж інших народів. І якщо звичай — це форма поведінки, прийнята певною суспільною формацією, що регулює своє внутрішнє життя, то традиція — спосіб передачі від одного покоління до іншої певної генетично-духовної програми, що базується на світогляді, віруваннях, способах мислення і виховання, морально-етичних нормах і є важливим і для сучасників, і для майбутніх поколінь.

Завдяки своїм традиціям українці відомі у всьому світі як народ найдавнішої хліборобської культури, що сьогодні обробляє 70% чорноземів світу; як співуча, щира, гостинна нація, з великим потягом до знань, мистецтва та шанобливим ставленням до своєї історії, свого родоводу, своїх рідних та близьких.

Сьогодні, як ніколи, є важливим вивчення і усвідомлення традицій і звичаїв з метою відродження і становлення світоглядних принципів українського народу, його національної гідності і самодостатності. Бо саме український народ являє собою духовну і матеріальну основу великої української нації. Ми повинні ґрунтовно вивчати основи культурної спадщини, сприяти національно-культурному становленню української титульної нації, гідності і історичної свідомості, традицій і звичаїв, функціонування української державної мови в усіх сферах суспільного життя; передавати ці знання молоді, виховувати повагу до Українського народу.

Заради громадянського миру, спокою і розвитку держави етнічним українцям необхідно глибоко вивчати традиції та звичаї, культуру національних меншин та корінних народів України. Взаємна повага і толерантність зростає на ґрунті національно-культурного становлення корінних народів і національних меншин, що проживають на її території, реалізації їх прав і свобод в економічному, соціальному, освітньому і культурному просторі, збереженні і розвитку рідної мови та використання її в усіх сферах суспільного життя в територіальних громадах;

Інтеграція культурно-національних і загальнолюдських цінностей, взаємодія і діалог української титульної нації, корінних народів та етносів, національних меншин, що живуть в Україні і формують сучасну Українську політичну націю і є українською національною ідеєю, платформою духовної і суспільно-культурної єдності, метою формування **НОВОГО ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ в ЄДИНІЙ УКРАЇНІ**.

2. З ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В УКРАЇНІ **/з книги “Дітям про державну і рідну мову в Україні”,** **Навчально-методичний комплекс “Великий світ маленької дитини”** **автори І.Ю, Квасниця, А.В.Квасниця/**

Державна мова – закріплена традицією або законодавством *мова*, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, громадських органах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, в сферах зв'язку та інформатики.

Статус державної мови та рідних мов-мов національних меншин та корінних народів закріплено в головному Законі України Конституції у статті 10:

«Державною мовою в Україні є українська мова.

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом».

Українська нація є титульною нацією в Україні і налічує більше 37 мільйонів осіб, що складає 77,8% населення країни. Титульна нація дала назву державі – Україна і визначила державною мовою – українську, як мову міжнаціонального спілкування на території України. У світі українською мовою розмовляють близько 72 мільйонів етнічних українців.

Українці мають більш як тисячолітню історію вживання рідної мови в різних сферах громадського і культурного життя. *Давньоруська мова* в добу Київської Русі була не лише мовою художньої літератури, літописання, а й мовою законодавства та діловодства, офіційного і приватного листування. Отже, вона фактично була мовою державною.

Після розпаду Київської Русі, Золотої Орди, з кінця XIV століття переважна більшість українських і білоруських земель опинилася у складі Великого князівства Литовського. Сформована на давньоруській основі українсько-білоруська літературна мова функціонувала в законодавстві, судочинстві, великокнязівській та князівських канцеляріях, державному і приватному листуванні. Становище руської мови, як державної, закріпилося у Статуті 1566 р. (т. з. Волинському статуті) – Зводі законів Великого князівства Литовського, де зазначено: «А писар земский по руску масть литерами и словы рускими вси листы и поэвы писати, а не иньшым

язуком и словы» (ст. 1 розд. IV). Староруська мова мала статус, близький до державного, у XIV – першій половині XVI ст. і на землях Галичини та Західної Волині, що перебували під владою Польщі. Вона вживалася у судах і діловодстві, очевидно, на основі якогось акта-привілею, який не зберігся. Мабуть, існувала й домовленість про те, що королівське діловодство, яке стосувалося українських земель, мало здійснюватися також староруською мовою.

Про це свідчить переклад староруською мовою т. з. Віслицького статуту 1357 року короля Казимира Великого – зібрання правових, насамперед карних, норм середньовічної Польщі та численні грамоти, які вийшли з королівської та приватних канцелярій, інших установ. Староруською мовою іноді користувалися татарські хани у дипломатичній переписці з польськими королями. Впродовж XIV-XVI століть староруська писемно-літературна мова вживалася на державному рівні у Молдовському князівстві. Значна частина пам'яток староруського ділового стилю того часу походить з канцелярії правителів Молдови. Отже, староруська мова в часи середньовіччя мала функції міжнаціональної.

Укладена 1569 року в Любліні унія Литви з Польщею призвела до того, що майже всі українські землі перейшли до складу Польського королівства. Представники української шляхти (зокрема, Київщини та Волині) на Люблінському сеймі домоглися від короля привілеїв, які дали забезпечувати функціонування староруської мови в офіційних ділових сферах. Наприклад, у привілеї шляхті Київщини (1569 р.) зазначено, що «в усяких справах їхніх судових, як позови, вписування до [актових] книг, акти і усілякі потреби їх, так і в судах наших замкових і земських, як і в канцелярії нашій коронній, декрети наші у всіх потребах наших королівських, у земських коронних до них листи не яким іншим, тільки руським письмом писані й відправлювані бути мають вічними часами». Проте з самого початку чинності привілеїв вони порушувалися. На Варшавському загальному сеймі у 1590 році посли від Волинського, Брацлавського та Київського воєводств домоглися нової ухвали про те, що на зазначених територіях юридичні документи «згідно з їх правом, руською мовою та письмом мають бути писані». Але й ця ухвала часто не виконувалася, і в юридично-ділову сферу дедалі більше проникають польська і латинські мови, витісняючи українську.

Після 1654 року – приєднання України до Московії* спеціального акта про державність руської (української) мови не було прийнято, бо функціонування її у генеральній, полкових, сотенних канцеляріях, у судах, ратушах – у всіх державних установах Гетьманщини вважалося природним. Листування Богдана Хмельницького з Московським царем Олексієм Михайловичем велося українською** писемно-літературною мовою, а Олексія Михайловича з Богданом Хмельницьким – російською.

На землях, що залишилися під владою Польщі, українська мова дедалі більше зазнавала всіляких утисків. У 1669 році було ухвалено постанову, що король давніх привілеїв дотримуватися не буде і всю документацію видаватиме тільки польською і латинською мовами. Постанову було підтверджено й на сеймі Варшаві 1696 року. У XVIII ст. українська мова тут майже цілковито зникла з офіційного вжитку. На українських землях, які опинилися під владою Австро-Угорщини, українська мова тільки час від часу з'являлася в офіційних цісарських та королівсько-цісарських документах і як державна згодом була зведена фактично нанівець, уживаючись іноді тільки у приватних актах. Викладання у парафіяльних школах читання і письма велися німецькою і польською мовами.

На Лівобережній Україні в державних установах українська мова збереглася до початку 80-х рр. XVIII ст., коли царями Російської імперії було ліквідовано залишки автономії України. Відтоді аж до 1917 року на всіх історичних землях України, що були в складі Російської імперії, вона перестала функціонувати не тільки в державних установах, а й в освітніх закладах (друкування книжок українською мовою, крім художніх текстів та історичних пам'яток, було заборонене (*Валуєвський циркуляр 1863 р., Емський акт 1876 р. та ін.*)). Впродовж кінця XVII до початку XX століття було прийнято більше 170 законодавчих актів, які в тому чи іншому вигляді забороняли вивчення і навчання українською мовою, сприяли ліквідації початкової (парафіяльної) школи, де б вивчали українську мову.***

Незважаючи на офіційні заборони і утиски, українська мова розвивалася. У 1798 році виходить друком «Енеїда» І. Котляревського, від якої починає свою історію літературна українська мова. Наступні покоління письменників сприяли виробленню її норм – Євген Гребінка, Григорій Квітка-Основ'яненко, Тарас Шевченко. У 20-40-х роках XIX століття починають з'являтися перші граматики української мови (О.Павловського, 1818 р.), словники (П. Білецького-Носенка, 1840 р.). Загалом, протягом XIX століття виникло більше 50 правописних систем і граматик.

Перший фонетичний український правопис було видано у 1-му томі «Записок юго-западного отдела Русского географического общества» 1873 року. Його уклали Павло Чубинський (згодом автор гімну України) і Михайло Драгоманов.

Кінець XIX – початок XX століття – золотий вік розвитку української літературної мови. Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Олена Пчілка, Михайло Драгоманов, Василь Стефаник, Пантелеймон Куліш, Костянтин Ушинський, Борис Грінченко створили філософські, педагогічні, поетичні, прозові, драматичні твори українською мовою. Розвиток мови сприяв самоідентифікації українців і перетворення його з етносу у народ – націю.

Українські школи, українська преса і книговидавництво найбільшого розвитку набули в Австро-Угорщині (навіть у часи найбільших національних і мовних утисків). А в січні 1919 року законом Директорії Української Народної Республіки українська мова була проголошена державною із забезпеченням прав мов національних меншин. Такий самий Закон ухвалила (15 лютого 1919 року) Західноукраїнська Народна Республіка. Державність

української мови була утверджена згодом і на Закарпатті – в Конституції Карпатської України, прийнятій 15 березня 1939 року.

Статус української мови, близький до державного, гарантувався «Положенням про забезпечення рівноправності мов та про сприяння розвитку української культури», затвердженим ВУЦВК та РНК УСРР 6.07 1927 р., в якому зазначалося (розділ I): «Відповідно до переважного числа людності УСРР, що говорить українською мовою, брати як переважну мову для офіційних зносин українську мову». «Положення» забезпечувало рівноправність мов усіх національних меншин України. Однак з 30-х рр. до жовтня 1989 року воно не виконувалося, що спричинило обмежене використання української мови як державної й призвело до звуження її функцій на більшій частині території України, до гальмування природного розвитку її системи, вдосконалення функціональних стилів. Усе це неминуче вело до денационалізації українського народу, гальмувало його національно-духовний розвиток. У зв'язку з цим громадськість республіки дедалі наполегливіше порушувала питання про необхідність надання українській мові статусу державної.

Особливо велику активність у цьому плані розгорнуло Товариство української мови ім. Т. Шевченка (утворене в лютому 1989 року). 28 жовтня 1989 року Верховна Рада УРСР прийняла **Закон УРСР «Про мови в Українській РСР»**, в якому сказано: «Відповідно до Конституції Української РСР державною мовою Української Радянської Соціалістичної Республіки є українська мова. Українська РСР забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах життя» (стаття 2 розділ I). Разом з тим, у Законі зазначено, що держава створює необхідні умови для розвитку і використання мов інших національностей, які проживають в Україні. Було складено й затверджено урядову програму розвитку української та інших мов України до 2000 року. В ній передбачено утвердження української мови як державної поетапно в різних регіонах країни. І сьогодні програма утвердження української державної мови потребує реальної підтримки уряду України. Прикладом можуть слугувати Франція, Італія, Індонезія, Сполучені Штати Америки і їх шлях по утвердженню державної мови.

Для реалізації статті 10 Конституції України в 1997 році утворено Раду з питань мовної політики при Президенті України й департамент із здійснення мовної політики при Державному комітеті України у справах національностей та міграції. Постановою Кабінету Міністрів України цього ж року затверджено «Комплексні заходи щодо всебічного розвитку і функціонування української мови». Робота в цьому напрямку в наш час потребує серйозного коректування з боку уряду України і органів місцевого самоврядування.

Стан державної мови, рівень володіння нею, поширеність у різних сферах життя – усе це показник цивілізованості суспільства.

Україна майбутнього – це демократична європейська держава з високо-розвиненим громадянським суспільством, яке творитимуть наші діти.

Лише з початку XVIII століття Московія починає називатися Росією. Московський цар Петро I видав спеціальний циркуляр для послів, у якому наказувалось: «...Во всех курантах печатают государство Московским, а не Российским, и того ради извольте у себя сие перестеречь, дабы печатали Российским, о чем и к прочим дворам писано...»

У XVIII столітті із староруської мови виділилися білоруська і українська мови і почали свій шлях у розвитку власне літературної і ділової мови.

100 років на території Східної України, що входила до складу Російської імперії, була заборона на існування парафіяльних шкіл, де дітей навчали читати і писати українською мовою.

3. Рідна мова материнська – основа розвитку і становлення особистості дитини

**/з книги “Дітям про державну і рідну мову в Україні”,
Навчально-методичний комплекс “Великий світ маленької дитини”
автори І.Ю, Квасниця, А.В.Квасниця/**

Рідна мова – мова, з якою людина входить у світ, прилучається до загальнолюдських цінностей у їх національній своєрідності.

На території України проживає, за результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 року, 37,7 млн. українців (77,8%), які складають титульну українську націю, що дала назву нашій державі – Україна і подарувала нам державну мову – українську. Поряд з етнічними українцями в Україні проживають представники більше 130 національних меншин. Предки цих людей прийшли на нашу землю в різні історичні епохи і Україна є Батьківщиною для 10 мільйонів білорусів, росіян, молдаван, поляків, євреїв, болгар, греків, гагаузів, чехів, угорців.

Висвітлюючи питання вивчення рідної мови, звернімо увагу на те, що рідною мовою для кожної людини є мова її матері.

Перші слова – колискову пісню матері дитина чує з перших днів свого народження. Ці слова асоціюються у дитини із безпекою, затишком, любов'ю і турботою. Вперше за матір'ю малятко пробує лепетати свої перші слова: «мама», «тата», «баба», «дідо», «ляля» і т.д. і ідентифікувати їх звучання з конкретними особами і предметами.

Людина стає свідомою, оволодіваючи мовою своїх батьків. Тому у всіх народів поняття рідної мови виступає поряд з поняттям рідного краю, батьківської хати, материнського тепла, вітчизни, тобто рідна мова сприймається не просто як засіб комунікації, не тільки як знаряддя формування думок, а як одне з головних джерел патріотичних почуттів, як показник духовної сфери людини. Письменники поезитують рідну мову так само, як і рідний край, його пейзажі, як свій народ.

Небайдужість до рідної, материнської мови посилюється тим, що від першого сказаного дитиною слова до її повного занурення в океан слів триває постійна творча робота думки, тоді як оволодіння іншими, нерідними, мовами – це вже не стільки пізнання, скільки перекодування пізнаного, супроводжуване активною роботою пам'яті. Як формування людського організму повторює історію розвитку живої природи, так і розумовий розвиток окремої людини проходить той шлях, яким ішло все людство. Якщо знання про світ здобувається внаслідок порівняння між собою різних його складових, то шлях до виникнення понять про предмети і явища об'єктивного світу в різних етносах пролягає через неоднакові зіставлення і порівняння. Наприклад, українське **повітря** асоціюється з **вітром**, а російський **воздух** з духом, **дыханням**; українське **вікно** – з **оком**, а болгарське **прозорец** – із **прозиранням, прозорістю**. Зрештою, коли зіставляються між собою **повітря** і **воздух**, **вікно** і **прозорец** і т.п., то значення цих слів, а отже, й понять, що стояли за ними, ідентифікуються.

Таке ж уявлення виникає і тоді, коли засвоєне з дитинства слово зіставляється зі словом іншої мови: утотоження відбувається поза етимологічними зв'язками слова рідної мови з іншомовними відповідниками. Отже, мислячи іншою, нерідною, мовою, людина оперує поняттями, але відривається від тих первинних асоціацій, які западають у свідомість дитини при пізнанні навколишнього світу.

Рідна мова єднає, консолідує народ у часі і просторі. Тому-то духовні лідери різних націй постійно звертаються до своєї мови, як до основи народності, найбільшого духовного багатства, животворного джерела повноцінного розвитку.

У зверненні до носіїв української мови М. Рильський писав: «Мова – втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова. Любімо її, вивчаймо її, розвиваймо її! Борімося за красу мови, за правильність мови, за доступність мови, за багатство мови». В. Достоевський – великий російський письменник, відзначаючи вагоме значення засвоєння дитиною у ранньому віці рідної мови, писав: «Лишь усвоив в возможном совершенстве первоначальный материал, то есть родной язык, мы в состоянии будем в возможном же совершенстве усвоить и язык иностранный, но не прежде». Білоруський письменник У. Короткевич у своїх творах звертає увагу на генетичний зв'язок поколінь через вивчення і спілкування рідною мовою:

«Хто забуў сваіх продкаў - сябе губляе,
Хто забуў сваю мову - усё губіў.»

Чужа мова, насаджена в ранньому віці, гальмує розумовий розвиток дитини. Учені підтвердили геніальний здогад німецького вченого-енциклопедиста Вільгельма Гумбольдта, висловлений у XVIII ст., що мова у вигляді коду існує в нейроклітинах людського мозку і генетично передається від батьків до дітей. Вивчення мови дитиною йде як розшифрування коду. Мало того, мозок людини має ділянки, функціональне призначення яких запрограмоване на майбутнє. Як стверджував видатний український мовознавець Олександр Потебня, мислення дитини повинно формуватися на ґрунті рідної мови і доки воно не дозріло, доки не сформувався остаточно мовно-розумовий апарат, двомовність є шкідливою. Давно помічено, що маленькі діти (досліджені діти слов'янських народів), коли вчаться розмовляти, самі створюють слова та їх форми, іноді несвідомо, за принципами давньоруської мови. Це ще один доказ того, що мова передається генетично з роду в рід, від дідів і прадідів онукам. Павло Мовчан пише у своїй статті: «Мова – це п'ята ефірна стихія, яка облягає національний простір, і зменшення її сфери призводить до утворень своєрідних озонних отворів, через які вривається чорна енергія, що деморалізує народ... Мова – це певним чином і антропологія. Зміна мови не може не позначитись на зміні антропологічного типу. Зменшується об'єм пам'яті, відповідно зазнають змін і півкулі мозку. Якщо замість 40 найменувань криги у балкарців чи 30 назв снігу у ненців вживається лише одна – просто «сніг», і просто «крига», то, зрозуміла річ, це не може не позначитись на всіх параметрах того чи іншого генотипу».

Ще в 50-х роках Дж. Берко переконливо показала, що діти не просто імітують те, що вони чують, а створюють гіпотези щодо мови і перевіряють їх. Ще більше вражає те, що у всіх культурах діти успішно навчаються своїй рідній мові і починають говорити на ній вільно, за допомогою чи без допомоги дорослих. Цей загальний результат переконує нас у тому, що люди володіють деякою універсальною і вродженою здібністю до опанування мови. Згідно припущення американського лінгвіста Н. Хомського, люди мають апарат засвоєння мови – вроджені здібності в сфері синтаксису, граматики і прагматики. Саме цей «апарат дає змогу всім нормальним дітям усіх культур навчитися своїй рідній мові і вільно нею говорити».

Саме завдяки опануванню рідною мовою, в атмосфері неповторного духовного спілкування з батьками, дитина розпочинає активно засвоювати і відтворювати соціальний досвід, культуру поведінки і особливості поглядів на світ. У родині дитина вперше усвідомлює і вибудовує власний «Я-образ», починає ідентифікувати себе як суб'єкт міжособистісних стосунків у сім'ї, опановує прийнятні норми поведінки. Це може відбуватися і в умовах стихійного впливу різних життєвих обставин родини, однак визначальну основу закладає лише виховання, що здійснюється в сім'ї на підґрунті народної педагогіки. Саме народна педагогіка найповніше відображає особливості народного буття та світогляду, весь різнобарвний спектр етнічної ментальності. Запорука національного самоусвідомлення – саме в родині.

Велике психологічне значення має ім'я-наречення дитини – давнього звичаю, пов'язаного з вибором імені для новонародженого. Вважалося: ім'я визначає долю людини. Сучасні психологічні спостереження засвідчують, що слово-ім'я – перший усвідомлений образ власного «Я». Нагадаємо один з рідномовних обов'язків, про який говорив І. Огієнко: «Бережи своє особове ім'я й родове прізвище в повній національній формі й ніколи не змінй їх на чужі. Найменша тут зміна – то вже крок до винародовлення».

Отже, адаптація до сучасного педагогічного процесу надбань народної мудрості, звернення до духовних джерел етносу є необхідною умовою для усвідомлення національної самобутності і самоусвідомлення своєї неповторності. Через це реалізація принципу народності у вихованні (насамперед навчаючи дітей рідною мовою, враховуючи багатовікові культурно-виховні традиції) має бути аксіомою будь-якої педагогічної технології і, безумовно, керівним постулатом для батьків.

Мода на навчання дітей іншої мови у ранньому віці призводить до серйозних психічних і моральних деформацій свідомості дитини. Саме у віці до 6 років у дитини формуються риси характеру, закладається шкала морально-етичних цінностей, формується особисте «Я» через створення «образу нормальної людини», носія основних морально-етичних рис роду, народу, нації. Прийде час – це вік 6-7 років, коли у європейських народів у давні часи проходили перші обряди ініціації* дітей і батьки матимуть змогу віддати дітей в науку до учителів і навчати їх і різним мовам, давати основи різноманітних знань.

Рідна мова – це найкоротший, найефективніший шлях до самопізнання, до пізнання душі власного народу.

Перші обряди ініціації в українців, за давньою традицією, хлопчики у 3 – 4 роки проходили обряд пострижин, під час якого хлопчика стригли по-дорослому зразку «під макітру» і саджали вперше на коня. У дівчаток першим обрядом ініціації був обряд заплітання коси. Обидві події були визначними у життєвому циклі дітей, святкувалися присутності усіх близьких родичів: батьків, хресних батьків, бабусь і діусів, тіток і дядьків...

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

- Велехова Н.** Укращення язика // Советская культура. – 1989. – 14 января.
- Джанаридзе З., Стрельников Ю.** О различиях в плаче новорожденных разной национальности и пола // Экспериментально-фонетический анализ речи. – Л., 1984 (пр.). – Вып. 1.
- Євнух В. Б., Троцьанський В. П.** Етнонаціональна структура сучасного українського суспільства: деякі аспекти системного бачення її розвитку. — К.: Наукова думка, 2004.
- Калинова сопілка:** Антологія української народної творчості: Казки, легенди, перекази, оповідання / Упоряд., передм., прим. О. Ю. Бріцинової, Г. В. Довженко, С. В. Мишанича. — К.: Веселка, 1989. — 615 с.
- Квасниця І.Ю., Квасниця А.В.** Традиції та звичаї українців /у 2-х томах/.—К.: Гнозис, 2007. — 940 с.
- Колесса Ф.** Українська усна словесність. — Львів, 1938.
- Кононенко П.П.** Національна педагогіка в реформуванні освіти / П. Кононенко // Освіта і управління. – 1997. – Т. 1. – № 3. – С.19–30.
- Крайг Г.** Психология развития / Грэйс Крайг. – СПб : Питер, 2000. – 992 с.
- Кримський А.** Про назвище Мала Русь // Таори: В 5-ти т. — К., 1973. — Т. 3.
- Кримський А.** Українська мова, звідкілля вона взялася і як розвивалася? // Там же.
- Мацумото Д.** Психология и культура / Дэвид Мацумото. – СПб. : Питер, 2002. – 720 с.
- Потебня А. А.** Язык и народность. / Вестник Европы, 1895. – Т. 5, кн. 9.
- Михайлов Б.** Петроглифы Каменной Могилы. — М.— Запорожье, 1999.
- Наливайко С.** Таємниці розкриває санскрит. — К.: Просвіта, 2000. — 280 с.
- Огієнко І.** Слов'янське письмо перед Костянтином // Ювілейний збірник на пошану акад. М. Грушевського (Збірник історико-філологічного відділу, № 76). — К., 1928 (II).
- Півторак Г.** Як розмовляли в стародавньому Києві? // Вісник МАУ. — К., 1990.
- Потебня А.** Язык и народность // Эстетика и поэтика. — М., 1976.
- Розенталь Д., Теленкова М.** Словарь-справочник лингвистических терминов.– М., 1985.– 271 с.
- Срезневский И. И.** Об изучении родного языка вообще и особенно в детском возрасте.– СПб., 1899. – 183 с.
- Теліженко О.В.** Основи національної культури. - УБС НБУ., 2012. — 444 с.

Українці. Історико-етнографічна монографія у двох книгах / За наук. ред. А. Пономарьова. — Опишне: Вид-во Державного музею-заповідника українського гончарства, 1999.

Ушинский К. Д. Руководство к преподаванию по «Родному слову». – СПб., 1911.

Навчально – методичний комплекс*

«Великий світ маленької дитини»

Авторська програма розвитку дитини дошкільного віку «Великий світ маленької дитини» I ступінь (автор І.Ю.Квасниця – аспірантка кафедри теорії та історії педагогіки Київського університету ім. Бориса Грінченка, президент Асоціації «Спадщина України», член Національної спілки журналістів України)

Навчально - методичний посібник у двох томах : «Традиції та звичаї українців» т.1 «Зима»,т.2 «Літо» , серія «Родина книга» *(автор І. Квасниця, А. Квасниця)

Аудіокнижка «Казки та легенди древньої землі Аратти» (4 – СД-диски) (читає автор Ірина Квасниця, музика Миколи Павлова)

Збірник казок «Казки та легенди древньої землі Аратти» (автор І. Квасниця)

Книжки-розмальовки «Казки та легенди древньої землі Аратти» українською та англійською мовами (у картонній папці) : «Жаб'яча абетка», «Колискова», «Бджілка і Христинка», «Таємниця Старого Року», «Чому у ластівки хвостик роздвоєний», «Вогник і Скіпочка», «Зозулина кара», «Перше полювання», «Вовчий пастух», «Святий дозор» (із циклу «Мисливські оповідання»), автор І. Квасниця, художник К. Богодух.

Дітям про Святого Миколая – вірші, оповідання, пісні, сценарії; посібник для роботи з дітьми старшого дошкільного і молодшого шкільного віку (автор і упорядник Квасниця І. Ю.)

Дітям про Новий рік і Різдво в Україні – вірші, оповідання, пісні, загадки, прислів'я та приказки ; посібник для роботи з дітьми старшого дошкільного і молодшого шкільного віку (автор і упорядник Квасниця І. Ю.)

Дітям про державну і рідну мову в Україні – вірші, оповідання, пісні, загадки, прислів'я та приказки; посібник для роботи з дітьми старшого дошкільного і молодшого шкільного віку (автор і упорядник Квасниця І. Ю.)

«Умілі маленята» - методичний посібник для роботи з дітьми старшого дошкільного і молодшого шкільного віку (автор Квасниця А.В.)

Музична казка «Подарунок лісового чарівника» для виконання в дитячих колективах (6 – 11 років): книга нотних партитур і текстів арій музичної казки, плюсова і мінусова фонограми на СД – дисках (лібрето В. Сагайдака, музика Є. Заставного)

Музичні твори для дітей «Веселий сонцеворот» – книга нотних партитур і текстів пісень, плюсова і мінусова фонограми пісень на СД – дисках (композитор Євген Заставний)

Набір плакатів (для оформлення холів навчальних закладів: прапор України, Вітяги з Конституції (текст), Гімн (текст), карта держави України (адміністративна))

М'які іграшки (герої казок древньої землі Аратти, іграшки-рукавички для рольових ігор)